

**Зибарева О.В., к.е.н., доцент,**  
Буковинський державний  
фінансово-економічний університет,  
м. Чернівці

### **Механізми попередження девіантної соціалізації економіки регіонів**

*У статті проаналізовано наукові підходи щодо визначення моделей, шляхів, типів та завдань соціалізації економіки на регіональному рівні. За показниками сумарного індексу девіантної соціалізації визначено рівні її інтенсивності в регіонах України. Обґрунтовано необхідність розробки комплексу заходів щодо нейтралізації й попередження девіантної соціалізації економіки регіонів України. Розкрито етапи стратегії мінімізації / попередження девіантної соціалізації економіки регіону.*

**Ключові слова:** соціалізація, девіантна соціалізація, стратегія, інтенсивність девіантної соціалізації.

*В статье проанализированы научные подходы к моделям, путям, типам та заданиям социализации экономики на региональном уровне. По показателям суммарного индекса девиантной социализации определены уровни ее интенсивности в регионах Украины. Обоснована необходимость разработки комплекса мероприятий по нейтрализации и предупреждения девиантной социализации экономики Украины. Раскрыты этапы стратегии минимизации / предотвращения девиантной социализации экономики региона.*

**Ключевые слова:** социализация, девиантная социализация, стратегия, интенсивность девиантной социализации.

*The paper analyzes the scientific approaches to the definition of models, ways, types and goals of socialization of the economy at the regional level. In terms of indicators of the total deviant socialization index, the levels of their intensity in the regions of Ukraine are determined. The necessity of the development of measures to neutralize and prevent deviant socialization of economy of Ukraine's regions is grounded. The stages of mitigation strategies / prevention of deviant socialization of the economy of the region are discovered.*

**Key words:** socialization, deviant socialization, strategy, the intensity of deviant socialization.

**Постановка проблеми.** Соціалізація економіки в сучасних умовах є, безумовно, важливим процесом функціонування економічних систем різних рівнів. Результатом процесів соціалізації є такий стан функціонування економічної системи, при якому будуть якнайповніше задоволені основні потреби суспільства і кожної людини зокрема. Однак перебіг процесів соціалізації економіки у цьому напрямку, який можна назвати прогресивним, часто супроводжується і зворотними трансформаціями, що пов'язані із неповноцінним задоволенням потреб як окремих суспільних груп, так і суспільства загалом. Більше того, часто потреби окремих суспільних груп та індивідів задовольняються за рахунок потреб більшості. Як наслідок, виникають соціально-небезпечні явища та події, поглиблюються деструктивні процеси у функціонуванні економічних систем різного рівня, насамперед, регіональних. Власне перебіг процесів соціалізації економіки у регресивному напрямку і можна вважати девіантною соціалізацією економіки. В об'єктивній

реальності прогресивні та регресивні процеси соціалізації економіки завжди співіснують. У результаті їхньої складної взаємодії і формується сучасний стан розвитку економічних систем. З огляду на це, певні регресивні тенденції соціалізації економіки можна вважати девіаціями цього процесу, тобто його відхиленнями від норми. Відповідно завданням аналізу девіантної соціалізації економіки регіональних суспільних систем є виявлення та дослідження найбільш суттєвих для конкретного об'єкта дослідження девіантних проявів соціалізації економіки, а також розробка системи заходів у рамках стратегії мінімізації та попередження девіантної соціалізації, насамперед, на регіональному рівні.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У контексті розробки стратегії нейтралізації / попередження девіантної соціалізації економіки регіону важливими є дослідження Н.М. Деевої [1], в яких автор зосередив увагу на вивченні потенціалу соціалізації регіональної економіки. Визначенню чинників-дестимуляторів регіонального поступу присвячено наукові праці М.М. Жиленкової [2]. Дослідженню суперечностей процесу соціалізації економіки на глобальному та національному рівнях присвячено роботу З.І. Галушки [3]. Регіональним чинникам розповсюдження асоціальних явищ розвитку суспільства в демографічному вимірі надає оцінку Н.М. Левчук [4]. Проте у зв'язку із новизною і багатоаспектністю дослідження регіональних аспектів девіантної соціалізації економіки у фаховій літературі розробка механізмів її нейтралізації / попередження перебуває на стадії свого становлення. Слід зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях недостатньо відпрацьованими залишаються питання, пов'язані з пошуком шляхів, які могли б повною мірою вплинути на перебіг процесів соціалізації, трансформуючи регресивну її складову в прогресивну.

**Постановка проблеми.** Метою статті є визначення шляхів перебігу процесів соціалізації економіки на регіональному рівні та основних механізмів нейтралізації / попередження девіантної соціалізації економіки регіону, що сформулюють основу для стратегії управління процесами соціалізації на регіональному рівні.

**Виклад основного матеріалу.** Перш ніж окреслити основні риси перспективної стратегії мінімізації девіантної соціалізації економіки регіональних суспільних систем, варто розглянути основні ретроспективні тенденції у розвитку досліджуваного явища. Аналізуючи ретроспективні процеси соціалізації економіки в світовому господарстві з точки їх теоретичної обґрунтованості та можливості їх практичної реалізації в Україні, Ю.М. Салюта виокремлює наступні моделі соціалізації: марксистську теоретичну модель соціалізму; модель «реального соціалізму», що існувала в СРСР та інших державах «соціалістичного табору»; гіпотетичну модель «справжнього соціалізму»; «мафіозно-бюрократичну» модель, що склалася в Україні; модель соціально-орієнтованої ринкової економіки, створення якої є стратегічним орієнтиром розвитку України; «національно-державницьку» модель, що розглядається як альтернатива сучасній українській ситуації та світовому досвіду, а також реформаторську перехідну модель, що орієнтована на

поступове формування у повному обсязі соціальної ринкової економіки через посилення соціальної спрямованості реформ і зниження соціальних витрат [5].

В.А. Максимович виділяє декілька шляхів соціалізації економіки: громадсько-суспільний, політичний, суб'єктно-підприємницький, інтелектуально-гуманістичний, впровадження міжнародно-визнаних норм і стандартів соціально-економічного життя, демократизації [6]. На думку цього автора, суть громадсько-суспільного шляху соціалізації економіки полягає в тому, що напрямки соціалізації здійснює громадськість шляхом розвитку робітничих, профспілкових та суспільних об'єднань. Особливості політичної боротьби для реалізації мети соціалізації відображає політичний шлях, на виконання соціальних норм і вимог у підприємницькій діяльності орієнтується суб'єктно-підприємницький. Посилити позиції соціалізації економіки завдяки застосуванню нових знань покликаний інтелектуально-гуманістичний, а впровадження міжнародно-визнаних норм і стандартів соціально-економічного життя здатне наблизити нашу державу до інтеграції в міжнародну спільноту. Суть демократичного напрямку полягає у залученні широких верств населення, переважно людей середнього класу, в економічні процеси шляхом пошуку додаткових джерел прибутку [6].

На думку А. Гриценка, в Україні, що прямує до ринкової трансформації, соціалізація економіки здійснюється за інверсійним типом. Характерною рисою інверсійного типу соціалізації економіки, пов'язаного із зміною в порядку вирішення соціально-економічних проблем, є наявність суперечностей між соціалізацією планово-директивної економіки і соціалізацією капіталу в процесі ринкової трансформації [7].

У залежності від умов середовища соціалізація економіки може здійснюватися різними способами. Для української економіки серед основних напрямів розробки стратегії економічної соціалізації О.О. Беляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко виокремлюють: формування основ ринкової економіки, економічна стабілізація, забезпечення економічного зростання, подолання негативних наслідків незавершеної ринкової трансформації [8].

М.О. Ажнюк, О.С. Передрій зауважують, що будь-яка економічна система, незалежно від рангу, являє собою складний господарський організм, який постійно вдосконалюється і розвивається під впливом зміни і розвитку компонентів системи. Економічна система включає всі чинники виробництва і всі економічні процеси, що відбуваються в суспільстві [9]. Інакше кажучи, розвиток територіальних суспільних систем будь якого ієрархічного рівня є циклічним безперервним процесом, функціонування якого забезпечується нерозривним поєднанням природного, матеріального та соціального середовищ. Цілісність регіону В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова визначають його найважливішою характеристикою [10].

Регіональна цілісність передбачає територіальну зумовленість та неподільність усіх регіональних складових. Водночас, саме соціальне середовище є носієм поліаспектного потенціалу регіональної одиниці, генератором напрямків його економічного розвитку та використання усіх інших регіональних умов та ресурсів. Соціалізація економіки неможлива без власне

соціальної складової, тобто людини – інтелектуального творця економічних трансформацій, замовника і споживача результатів економічної діяльності та власне трудових ресурсів, що безпосередньо забезпечує функціонування економічних відносин й працює на досягнення поставлених цілей.

Про наскрізний характер соціалізації в економіці свідчить те, що будь-яка економічна діяльність, способи її ведення та результати є соціальними, тобто створені людьми і для людей. Адже засоби виробництва, методи його організації, розробка технологій, оволодіння інформацією у процесуальному відношенні є не що інше, як залучення індивіда (працівника) у систему економічних відносин, результатом чого є формування у нього необхідних професійних та комунікативних якостей, здатних принести очікуваний економічний ефект (працівнику, підприємству, галузі тощо).

Соціальний характер сучасної розвинутої економіки виявляється також в гуманізації самого виробничого процесу, в естетизації праці, у створенні на виробництві умов, за яких працівник міг би реалізувати себе як особистість, повною мірою розкрити і використати свій творчий потенціал. До цього потрібно додати відносини соціального партнерства, які реалізуються, зокрема, в системі так званих «відносин між людьми» та інших формах співпраці різних соціальних груп у процесі виробництва [5, с. 3].

З урахуванням усього викладеного вище та опираючись на результати наукових досліджень з вищезгаданої проблематики, можна сформулювати також основні завдання соціалізації економіки регіональних суспільних систем на сучасному етапі розвитку економіки України:

- збільшення частки соціально активної частини населення та ефективного використання її трудового і творчого потенціалу;
- розвиток соціальної сфери й відповідної інфраструктури як самостійного сектора економіки з метою забезпечення доступності використання продуктів його діяльності для широких верств населення;
- соціалізація економічного середовища на основі розвитку соціального партнерства господарюючих суб'єктів і суб'єктів соціально-трудова відносин при нормативно-регулюючій ролі держави [5];
- формування соціальноцентричного типу поведінки у економічних відносинах;
- подолання (мінімізація, попередження) явищ девіантної соціалізації на регіональному рівні з орієнтуванням на досягнення прогресивних зрушень (рис. 1).

Стратегія мінімізації девіантної соціалізації регіону повинна реалізуватись у взаємозв'язку зі стратегіями соціально-економічного розвитку регіону, загальнодержавною стратегією та здійснюватись з дотриманням міжнародних правових норм [12]. Зокрема, вона передбачатиме ряд етапів, послідовна реалізація яких дозволить зменшити негативні наслідки девіантної соціалізації та / або попередити їх настання (рис. 2).

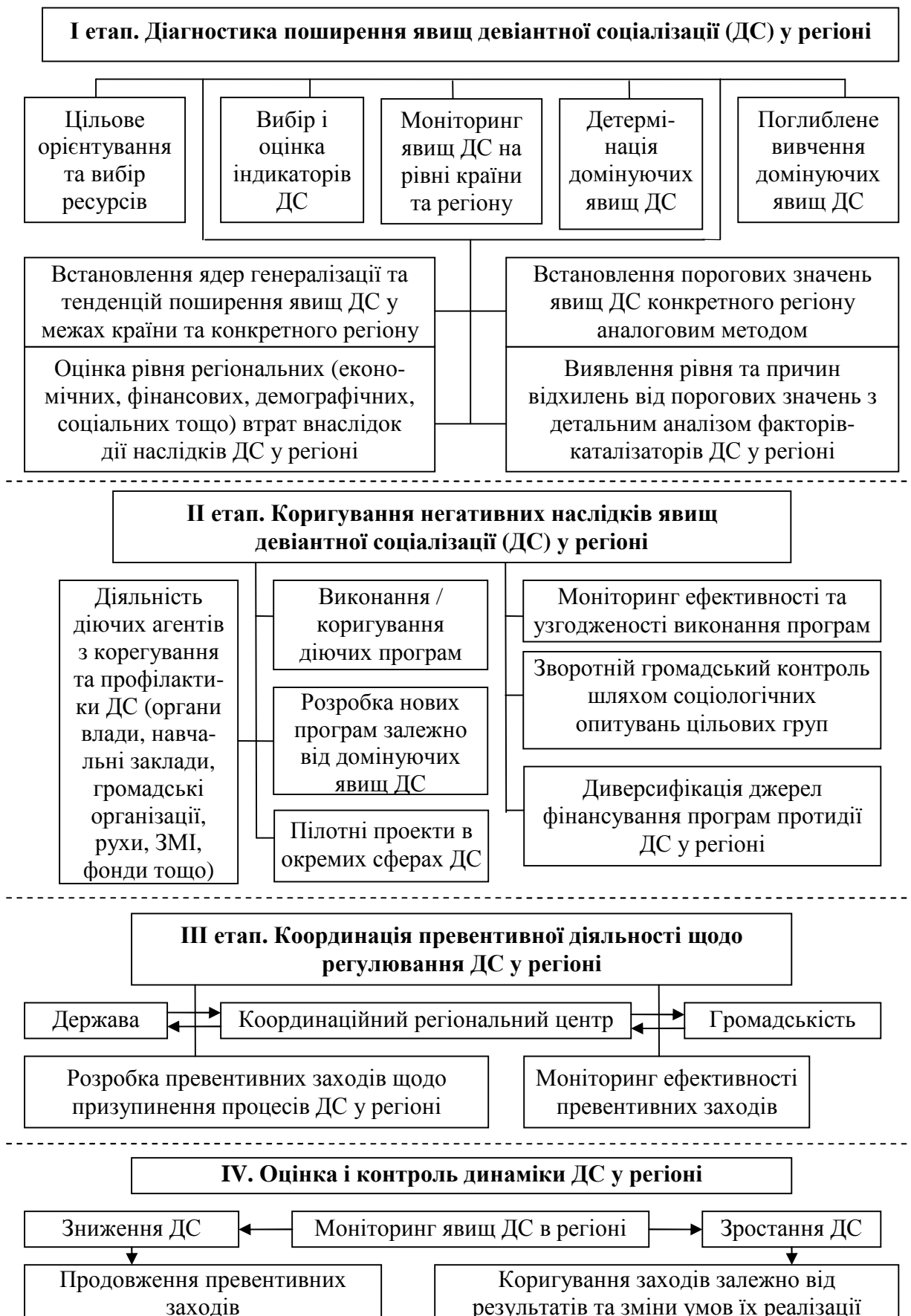


**Рис. 1.** Механізм реалізації стратегії мінімізації девіантної соціалізації економіки регіону

Джерело: авторська розробка.

Перший етап охоплює процедури діагностики поширення та інтенсивності впливу явищ девіантної соціалізації на регіональну економіку і включає наступні складові.

Цільове орієнтування та вибір ресурсів, що передбачає певне упорядкування превентивної діяльності щодо поширення явищ девіантної соціалізації за рахунок надання меті загального характеру, узгодженості та підпорядкованості стратегії розвитку регіону, а також конкретизації напрямків, форм, масштабів, темпів та інтенсивності діяльності.



**Рис. 2.** Етапи реалізації стратегії нейтралізації / попередження ДС у регіоні

Джерело: авторська розробка.

Система цілей комплексу заходів щодо попередження та нівелювання негативних наслідків девіантної соціалізації в контексті її впливу на регіональне економічне зростання повинна включати: стратегічні цілі (довготермінові), операційні цілі (середньотермінові), короткотермінові цілі (оперативні завдання). Стратегічні цілі є формальними орієнтирами, яких бажано досягти. Її пріоритетність визначається через ранжування проблем за ступенем невідкладності розв'язання. Стратегічні цілі представляються як серія операційних цілей (завдань). По кожній з операційних цілей необхідно представити обґрунтування вибору цілей, опис заходів, які передбачається реалізувати для досягнення операційної цілі; визначення необхідних ресурсів; обґрунтування тривалості досягнення; визначення реалізаторів цілі; визначення джерела фінансування; рекомендовані інструменти реалізації цілей; систему критеріїв досягнення цілі. Серія операційних цілей (завдань) розкладається на програму дій (проекти) – короткотермінові цілі.

Важливим моментом є визначення обсягу ресурсів, насамперед, фінансових, які залучатимуться для виконання окреслених заходів.



**Рис. 3.** Регіональні відмінності сумарного індексу девіантної соціалізації економіки

Джерело: складено автором.

Вибір і оцінка індикаторів девіантної соціалізації в регіоні, а також диференціація індикаторів явищ ДС у міру виникнення небезпеки їх генералізації (поширення). Зокрема, індикаторами девіантної соціалізації регіону є рівень безробіття, кількість ВІЛ-інфікованих, захворюваність на активний туберкульоз, кількість випадків виробничого травматизму, кількість

розлучень, показники злочинності (в т.ч. економічної) тощо. Перелік показників можна розширювати, в залежності від специфіки регіону, що досліджується (наприклад, для прикордонних регіонів можна додати показники міграції). Інтегральним показником рівня девіантної соціалізації в регіоні є сумарний індекс девіантної соціалізації, методика обчислення якого наведено в праці [11]. Здійснивши ранжування регіонів України за показниками сумарного індексу, було розроблено картосхему (рис. 3), що ілюструє регіональні відмінності обчисленого індексу.

Як бачимо, найвищі показники девіантної соціалізації економіки характерні для двох регіонів – Луганської та Миколаївської областей. Досить високий показник характерний також для міста Києва, що, очевидно, зумовлено загальною тенденцією поширеності девіантних проявів соціалізації серед міського населення в Україні.

Аномально високі показники сумарного індексу характерні для Житомирської області.

Найнижчі показники девіантної соціалізації характерні для низки західних областей, крім Тернопільської, де через високі показники безробіття та заборгованості по заробітній платі сумарний індекс є дещо вищим.

Моніторинг явищ девіантної соціалізації, що передбачає організацію постійної системи спостережень, оцінки й прогнозу економічної ситуації у сфері девіантної соціалізації регіону. Такий моніторинг дозволить на першому етапі вивчити сучасний стан розвитку соціалізаційних процесів у регіоні та якісно оцінити невідповідності в них, сформулювати пропозиції по їхній нейтралізації, а далі накопичувати дані по змінах цього стану й виявляти результати впроваджених дій по регулюванню девіантної соціалізації в майбутньому. На основі аналізу зібраної інформації з'явиться можливість виявити закономірності, побудувати модель прогнозування розвитку явищ девіантної соціалізації в регіоні та оцінити кількісно результати тієї або іншої зміни в контексті впливу на регіональне економічне зростання, що дозволить оптимізувати вибір рішення по реалізації того або іншого регулюючого впливу превентивних заходів на зменшення деструктивного впливу девіантної соціалізації. Крім того, результати моніторингу в минулі періоди (мінімум за останні 10 років) стають вихідними даними для поглибленого дослідження та «виставлення діагнозу» сучасного перебігу процесів девіантної соціалізації в регіоні та розрахунку порогових (граничних, критичних) значень її індикаторів, домінуючих явищ девіантної соціалізації в регіоні, ядер їх генералізації та напрямків поширення тощо. Моніторинг як система постійного спостереження дозволить сформулювати оптимальні управлінські рішення з максимальним економічним ефектом для регіонального розвитку.

У системі стратегічних заходів щодо запобігання деструктивному впливу ДС на соціально-економічний розвиток регіону важливим елементом є вибір методів її діагностики, які пропонуємо поставити в залежність від стадії інтенсивності розвитку девіантної соціалізації регіону (табл. 1).



### Методи діагностики явищ девіантної соціалізації регіону в системі їх моніторингу

Стадія (рівень, інтенсивність) розвитку явищ ДС	Методи діагностики, інструментарій	Особливості прояву явища ДС	Регіони України
Нульвий рівень (сумарний індекс ДС від 0 до 1)	Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону	Явища не діагностуються або характерні одиничні їх прояви	-
Пороговий рівень (сумарний індекс ДС від 1 до 2,9)	Моніторинг соціально-економічних показників розвитку регіону	Явища проявляються в незначній мірі	Львівська (2,8), Івано-Франківська (2,71), Хмельницька (2,68), Волинська (2,67), Закарпатська (2,45) області
Легка інтенсивність (сумарний індекс ДС від 3,0 до 3,3)	Моніторинг соціально-економічних показників розвитку регіону та домінуючих явищ ДС, ефективності превентивних заходів	Наявність короткочасних симптомів ДС у вигляді стагнації позитивних тенденцій соціалізації або незначного перевищення значень індикаторів ДС встановленого граничного рівня	Рівненська (3,21), Чернівецька (3,13) області
Середня інтенсивність (сумарний індекс ДС від 3,4 до 4,1)	Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону, поглиблене вивчення домінуючих явищ ДС, причин та факторів, що їх спричинили, а також можливих наслідків, ефективності коригувальних та превентивних заходів	Стале зниження або тривала стагнація найважливіших соціально-економічних показників регіону, сталі тенденції до накопичення зобов'язань по виплаті зарплати, поширення соціальних хвороб, зростання злочинності, інтенсифікації міграційних процесів	Кіровоградська (4,03), Полтавська (3,95), Сумська (3,92), Черкаська (3,90), Тернопільська (3,87), Київська (3,65), Вінницька (3,58), Харківська (3,48) області
Високий рівень розповсюдження (сумарний індекс ДС від 4,2 до 5,9)	Поглиблена діагностика всіх явищ ДС, причин та факторів, що їх спричинили, а також можливих наслідків, ефективності коригувальних заходів, оцінка регіональних втрат внаслідок ДС	Стале зниження найважливіших соціально-економічних показників регіону, інтенсифікація поширення соціальних хвороб, зростання злочинності, демографічні втрати, криза моральності тощо	Херсонська (5,87), Донецька (5,77), Одеська (5,06), Запорізька (4,67), Житомирська (4,43), Чернігівська (4,35) області, м. Київ (5,43)
Загрозливі масштаби ДС (сумарний індекс ДС понад 6,0)	Оцінка рівня регіональних (економічних, фінансових, демографічних, соціальних тощо) втрат внаслідок дії наслідків ДС у регіоні, поглиблена діагностика факторів-каталізаторів	Зростання злочинності, високий рівень захворюваності та поширення соціальних хвороб, криза моральності, розмитість національної ідентичності, демографічні втрати, посилення соціальних ризиків розвитку суспільства	Луганська (7,44), Миколаївська (7,24), Дніпропетровська (6,14) області, АР Крим (6,12)

Джерело: Складено автором з використанням даних рис. 3 та [11].

Встановлення ядер генералізації та тенденцій поширення явищ ДС у межах країни та конкретного регіону – визначається на основі результатів моніторингу ДС з виділенням основних, типових рис процесів девіантної соціалізації, їх характерних особливостей і взаємозв'язків та наслідків. Передбачає

структуризацію території країни чи регіону з визначенням зони максимального прояву явища, території поширення ДС та території ризику, на яку явище ДС може розповсюдитись.

Порогові значення індикаторів ДС для конкретного регіону встановлюються аналоговим методом на основі вивчення тенденцій розвитку явища ДС протягом останніх 10 років з вирахуванням середнього значення за період. У випадку інтенсифікації процесів девіантної соціалізації в регіоні за всіма чи конкретною її формою пороговим буде найвище значення показника за останні три роки.

Важливим завданням реалізації стратегії попередження / нейтралізації деструктивного впливу девіантної соціалізації на економіку регіону є визначення рівня регіональних (економічних, фінансових, демографічних, соціальних тощо) втрат внаслідок деструктивного впливу наслідків ДС.

Другий етап передбачає заходи щодо коригування негативних наслідків деструктивного впливу девіантної соціалізації на економіку регіону. Діяльність діючих агентів з корегування та профілактики ДС (органи влади, навчальні заклади, громадські організації, рухи, ЗМІ, фонди тощо) передбачатиме не тільки реалізацію чинних державних програм, але й формування власних, заснованих на регіональних особливостях, програм, реалізацію пілотних проектів, насамперед, соціального характеру, залучення грантових коштів для реалізації заходів в межах даних програм. Перелік конкретних коригувальних заходів залежатиме від глибини та поширення явищ девіантної соціалізації в регіональному масштабі.

Поряд з коригувальними заходами зменшення деструктивного впливу девіантної соціалізації не останнє значення надається превентивним заходам, реалізація та моніторинг ефективності яких передбачається третім етапом стратегії. Координацію превентивної діяльності потрібно здійснювати взаємоузгоджено з органами державної влади та громадськістю в рамках створеного на регіональному рівні координаційного центру.

На четвертому етапі передбачається оцінка динаміки процесів девіантної соціалізації в регіоні в залежності від впроваджених заходів превентивного чи коригувального характеру. У випадку позитивної динаміки (зниження інтенсивності ДС в регіоні) основний акцент робиться на заходах попереджувального характеру, у випадку посилення негативних наслідків ДС – на коригувальних заходах щодо окремих форм ДС.

**Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** Соціальна складова є найвагомішою для формування девіантної соціалізації економіки. Отже, соціальне благополуччя населення є тією метою, яка повинна насамперед бути досягнута через реалізацію стратегії мінімізації девіантної соціалізації економіки регіональних суспільних систем в Україні. Стратегія попередження / нейтралізації ДС в регіоні націлює діяльність, насамперед, територіальної громади на зменшення впливу негативних наслідків ДС на регіональний економічний розвиток. Виконання запропонованих вище стратегічних заходів щодо регулювання процесів ДС в регіоні забезпечить реалізацію загальної стратегії соціально-економічного розвитку регіону та

сприятиме покращенню його іміджу. Перспективними є дослідження щодо розробки превентивних заходів щодо призупинення процесів ДС у регіонах з найнижчим її рівнем, коригувальних заходів – в регіонах значної інтенсивності її поширення та заходів, що зменшують її вплив на розвиток економіки – в регіонах із загрозливими масштабами девіантної соціалізації.

### Список використаних джерел

1. Дєєва Н.М. Потенціал соціалізації і його регулювання в економіці: теорія, методологія, перспективи : [монографія] / Н.М. Дєєва. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2006. – 444 с.
2. Жиленкова, М.М. Система показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України / М.М. Жиленкова // Статистика України. – 2005. – № 4. – С. 51–53.
3. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: закономірності та суперечності: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / З.І. Галушка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 40 с.
4. Левчук Н.М. Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі: монографія / відпов. ред. д.е.н., проф. В.С. Стешенко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2011. – 492 с.
5. Салюта Ю.М. Соціалізація економіки: об'єктивна необхідність та основні напрями в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Ю.М. Салюта ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
6. Максимович В.І. Шляхи соціалізації економіки у сучасних умовах / В.І. Максимович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/13.DNI\\_2007/Economics/21178.doc.htm](http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Economics/21178.doc.htm).
7. Гриценко А.А. Капіталізація і соціалізація економіки в ретроспективі і перспективі / А.А. Гриценко. // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2009. – Випуск 15. – С. 191–195.
8. Соціальна економіка : навч. посібн. / Кол. авт. О.О. Беляєв, М.І. Діба, В.І. Кириленко та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.
9. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії : навч. посібн. / М.О. Ажнюк, О.С. Передрій. – К. : Знання, 2008. – 368 с.
10. Ковалевський В.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка 7-ме видання / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова – Київ : «Знання», 2005. – 454 с.
11. Зибарева О.В. Інтегральна оцінка девіантної соціалізації економіки регіону / О.В. Зибарева // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Метрополійні функції обласних центрів Західного регіону : [зб. наук, пр. ] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2013. – Вип. 2 (100).
12. Зибарева О.В. Етапи реалізації стратегії мінімізації та попередження девіантної соціалізації на регіональному рівні / О.В. Зибарева // Інноваційний потенціал економіки: сучасні концепції формування та управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 жовтня 2013 року, м. Херсон), м. Херсон / ред. кол. : К.С. Шапошников [та ін.] – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 204 с.